

Kill Me Once, Shame on You

(עד דלא ידע בין רבא לרבה: Or)

Halachic Perspectives on Drinking on Purim

Leib Zalesch – EDOS – March 3, 2012 – ו' אדר, תשע"ב

A. Background – A Killer Story

(1) תלמוד בבלי מסכת מגילה דף ז עמוד ב

אמר רבא:

מיחייב איניש לבסומי בפוריא עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי.

רבה ורבי זירא,

עבדו סעודת פורים בהדי הדדי,

איבסום,

קם רבה,

שחטיה לרבי זירא.

למחר, בעי רחמי, ואחייה.

לשנה, אמר ליה:

"ניתי מר ונעביד סעודת פורים בהדי הדדי!"

אמר ליה:

"לא בכל שעתא ושעתא מתרחיש ניסא."

אמר רבא: סעודת פורים שאכלה בלילה לא יצא ידי חובתו, מאי טעמא ...

(2) רש"י מסכת מגילה דף ז עמוד ב

לאבסומי – להשתכר ביין.

ואיבסום – נשתכרו.

B. What's the Logic?

(3) משנה ברורה על שולחן ערוך אורח חיים סימן תרצה סעיף ב סעיף קטן ד

בין ארור המן – שזה מפלה ראשונה שניטל נקמה רבה ממנו. ועוד טובה יתרה מזה – גדולת מרדכי, שבירכו הקב"ה שעלה למעלה ראש. והנה, קודם שנשתכר, נתן בודאי תודה לה' יתברך על שתי הטובות. ועל כן, אמר חז"ל, **שלא יפסיק מלתן שבח על זה בשמחה, עד שיבוא לידי כך, שלא יבחין עוד מה בין טובה זו לזו.**

(4) מהרש"א חידושי אגדות מסכת מגילה דף ז עמוד ב

מיחייב איניש לבסומי כו' בין ארור המן לברוך כו'. יש לפרש על פי מה שכתוב: יש צדיק ורע לו בעולם הזה, שאינו צדיק גמור כדי שיקבל עונשו בעולם הזה; ויש רשע, וטוב לו בעולם הזה – רשע שאינו גמור כדי לטורדו בעולם הבא. אבל יש צדיק גמור שזכה כו' שזוכה לב' שולחנות לאכול הפירות בעולם הזה והקרבן קיימת לו לעולם הבא, כמו מרדכי שזכה לכל הגדולה גם בעוה"ז. וכן בהיפך, ברשע גמור שאין לו זכות כלל, כמו המן, שהיה מזרע עמלק, ועשו שאבד גם עולם הזה. ועל זה אמר דחייב לבסומי בפוריא כל כך עד דלא ידע כו' היינו **שאינו נותן לבו להבחין מדרגה גדולה שיש בין ארור המן שהיה רשע גמור ואבד שתי העולמות לבין ברוך מרדכי שהיה צדיק גמור שזכה לשתי עולמות:**

(5) שער הציון סימן תרצה ס"ק ה

(ה) ... ומגן אברהם פירש בשם יש אומרים, ד"ארור המן" בגימטריא תק"ב, כמו "ברוך מרדכי", ומשנשתכר עד שלא ידע לחשב הגימטריא, פטור מלהשתכר עוד:

6) ספר מהרי"ל (מנהגים) הלכות פורים

[י] אמר רבא חייב איניש לבסומי בפוריא עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי. ופירש"י "לבסומי – כלומר, להשתכר." ושאלתי את פי מהר"י סג"ל, "אם כן, צריך להשתכר ביותר!" והשיב אלי, דהכי פירוש, ד"ברוך מרדכי" ו"ארור המן" הם עולין בגימטריא בשוה, ובקל ישתכר אדם דטועה לכוון מניינם, ואמר, שכן הוא בספר אגודה. ואמר מהר"ש, שכתב באבי העזרי, דוקא מצוה לבסומי ולא חיובא.

7) תוספות מסכת מגילה דף ז עמוד ב

דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי - [בירושלמי] ארורה זרש ברוכה אסתר ארורים כל הרשעים ברוכים כל היהודים.

8) שו"ת משנה הלכות חלק יא סימן תקנה

9) וערוך השולחן אורח חיים סימן תרצה סעיף ג

... ויש שכתבו שהיה אצלם זמר שהיה מסיים בארור המן וברוך מרדכי והיה זמר ארוך וכשהוא מבוסם מעט לא יוכל לאמרו כולו ויש שכתבו לעניין המספר דבמספר שניהם שוה וכשהוא מבוסם קצת לא יוכל לחשוב והתוס' [ד"ה דלא ידע] כתבו דהכוונה כפי הירושלמי ארור וכו' ארורה זרש וכו' ארורים כל הרשעים ברוכים כל הצדיקים ע"ש, וכוונתם, דבזה יש אריכות קצת וכשהוא מבוסם קשה לאמרו כולו [ב"ח]: ...

10) שאלות ותשובות משנה הלכות חלק חמישי יורה דעה

... כיון דהתם הנס היתה על ידי היין, ואנחנו צריכין לעשות זכר לנס, דומיא לנס, בשתיית היין ... עוד יש לומר, לפי דמבואר במדרש, שהמן הלשין לאחשורוש על היהודים, שאם יפול זבוב בכוסו, הוא זורק את הזבוב, ושותה היין; ואם יגע המלך בכוס, ישפכנו, ובזה שמע לו. ואם כן, על ידי יין בא הכל. ועוד בו שלישיה, לפי מה דאמרו ז"ל, שאלו תלמידי רשב"י, מפני מה נתחייבו (שונאיהם של) ישראל שבאותו הדור כליה? – והשיב, מפני שנהנו מסעודתו של אותו רשע, ובסעודה יין מלכות רב כיד המלך ובשר ומגדנות. ותקנו ז"ל דוגמא לסעודה זו, לזכור נסי ישראל ...

11) ערוך השולחן אורח חיים סימן תרצה

סעיף ד ויש לפרש עד דלא ידע וכו', כלומר, עד שלא יוכל להכריע איזו טובה היתה יותר גדולה לפנינו – אם מפלת המן, אם גדולת מרדכי [עט"ז].

12) פרי צדיק שמות לראש חודש אדר שני

וכבר אמרנו שבפורים זכו להשיג דכל מאי דעביד רחמנא לטב עביד (ברכות ס' ב), ולא רק לקבולינהו בשמחה שהוא לכפרה, רק להכיר שהוא באמת לטובה, כמו שראו – דגזירת המן סיבבה שיוכלו לבקש לעשות מחיית עמלק, מה שלא היה אפשר בלעדה לבקש! רק על ידי הגזירה נהפוך הוא, שכיון שגזר להשמיד וגו', היה מקום לבקש שיהפוך הגזירה, ויאמר, שכך היה הכוונה ... ועל ידי כן, נעשה מחיית עמלק. וזכו לתורה שבעל פה, על ידי העצלות בתורה, והוא בחינת נהורא דנפיק מגו חשוכא. מתוך שיין, עומד ויגע בתורה הרבה:

C. An Obligation Intact?

13) רי"ף מסכת מגילה דף ג עמוד ב

אמר רבא מיחייב איניש לבסומי בפוריא עד דלא ידע בין ברוך מרדכי לארור המן, ואמר רבא סעודת פורים שאכלה בלילה לא יצא ידי חובתו ...

14) בעל המאור מגילה דף ג עמוד ב

אמר רבה חייב איניש לבסומי בפוריא כו' – כתב ה"ר אפרים ז"ל מההוא עובדא ד"קם רבה שחטיה לר' זירא, לשנה א"ל, "תא נעביד כו', אידחי ליה מימרא דרבה, ולית הלכתא כוותיה, ולא שפיר דמי למעבד הכי.

15) בית יוסף אורח חיים סימן תרצה

וכתב הר"ן (שם) בשם רבינו אפרים דמהוה עובדא דקם רבה בסעודת פורים ושחטיה לר' זירא, כדאיתא בגמרא (שם), אידחי ליה מימרא דרבא ולא שפיר דמי למיעבד הכי:

16) שו"ת מהרי"ל סימן נו

תשובה: הא דאמר **רבה** – וכן הגרסא בבעל המאור, אבל בגמרא וכתב יד פירוש **רבא**. – חייב אדם לבסומי, ודאי מצוה בעלמא [הוא]. הכי משמע לישנא "מחייב אדם" כו', ולא קאמר סעודה, כך דינא לכה"ג, [וטעמא] ד"מי משתה" כתיב (אסתר ט, כ"ב). ואיכא משתה בלא שכרות. תדע, דרב יוסף (מגילה ה', ב') יליף מיניה שאסור בתענית, מכלל, דנפיק בלא שכרות, ובסומי, כולי האי. (תשובה זו מוזכרת בב"ח או"ח ס' תרצ"ה סוף ד"ה וצריך שישתכר.)

17) משנה תורה להרמב"ם הלכות מגילה וחנוכה פרק ב הלכה טו

כיצד חובת סעודה זו? ... ושותה יין עד שישתכר וירדם בשכרות.

18) ערוך השולחן אורח חיים סימן תרצה

סעיף ג אך אינו מובן לפי זה, למה היה לה להש"ס לומר בלשון משונה, "עד דלא" וכו'? לימא, "חייב לבסומי עד שירדם!" – ולכן, יותר נראה, דאין כוונת הרמב"ם לפרש הגמרא כן, אלא, שדחה מאמר זה מהלכה, כמה שכתב הר"ן בשם רבינו אפרים, שכיון דמבואר בגמ' שאירע סיבה על ידי זה – עיין שם – נדחה זה מהלכה, אבל הטור והשולחן ערוך כתבו ממש כלשון הגמרא, "עד דלא ידע" וכו', והיא תמוה ...

19) שו"ת משנה הלכות חלק יא סימן תקנה

במחלוקת הפוסקים בחיוב לבסומי.

ובעיקר מחלוקת הראשונים ז"ל בענין לבסומי בפורים הנה בטור ס' תרצ"ה כתב חייב להשתכר ועיין רש"י מגילה ז' לבסומי להשתכר ומיהו עיין ב"י שהביא מארחות חיים דאין זה מדה לישראל להשתכר וכתב הבעה"מ והר"ן והב"י בשם רבינו אפרים דלאחר שקם רבה ושחטיה לר"ז בטלו הא הלכתא דחייב להשתכר רק שישתה יותר מלמודו ורגיל בכל השנה עיין רמב"ן שם ומיהו שאר ראשונים חולקים ועיין רבינו ירוחם הביא הד"מ שם ועיין בס' האשכול ס' ח'.

והנראה לפי עניות דעתי, דמחלוקתם תלוי בחילופי גירסאות! – דהנה, **בגמ'**, הגירסא **אמר רבא** (ולא רבה) מחייב איניש לבסומי בפוריא עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי, **רבה** ורבי זירא עבדו סעודת פורים בהדי הדדי, איבסום, קם רבה ושחטיה לרבי זירא, למחר בעי רחמי עליה ואחייה, לשנה אמר ליה, "ניתו מר ונעביד סעודת פורים בהדי הדדי?" אמר ליה, "לא בכל שעתא ושעתא מתרחיש ניסא." כו'. ולפי גירסא זו, **הם תרי גברי** – **רבא** אמר חייב אדם לבסומי, ו**רבה** עבד מעשה! אבל הבעל המאור גרס **אמר רבה**, מחייב אדם לבסומי בפוריא וכו' ע"ש. ובתשובת מהרי"ל (סי' נ"ו), תשובה, "הא דאמר **רבה** חייב אדם לבסומי," עיין שם. ולפי זה, יש לומר, דמאן דגרס "**רבה**" בתרווייהו, סבירא ליה, דלאחר שנכשל **רבה** במעשה דרבי זירא, הדר ביה, וקבל דברי רבי זירא, דלאו בכל יומא מתרחיש ניסא, וחזר בו מהא שמעתתא דחייב אדם להשתכר. ועיין מרדכי הנזכר לעיל, דמשמע נמי, דהיה גורס "**רבה**" (בסי' תשפ"ז), ולא סבר לה מר הא דאמר **רבה**, ודו"ק. ושוב מצאתי לרבינו השאילתות, פ' ויקהל, שס"ז, דגרס בכולהו "**רבא**!" כלומר, דרבא אמר "חייב איניש לבסומי," ורבא עבד סעודתא בהדי דרבי זירא, וקם רבא ושחטיה, וגם אמר רבא "סעודת פורים שעשאה בלילה." וכו'. ואתי נמי שפיר, ודו"ק.

אבל, לגירסת הספרים דגרסי אמר **רבא** "חייב אדם לבסומי," אם כן, **רבא** לא הדר ביה משמעתי, וקיימא לו, דהלכתא כרבא לגביה דרבה, דהוא בתראה, ושפיר פסקו הא דחייב אדם לבסומי, ודו"ק. – דושה"ט בלב ונפש, מנשה הקטן.

D) When Too Much is Not Enough: How to Do It

20) תוספות מסכת מגילה דף ז עמוד ב

דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי - [בירושלמי] ארורה זרש ברוכה אסתר ארורים כל הרשעים ברוכים כל היהודים.

21) בית יוסף אורח חיים סימן תרצה

א-ב) ... וכתבו התוספות (ד"ה דלא) "דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי ארורה זרש ברוכה אסתר ארורים כל הרשעים ברוכים כל הצדיקים." וכן כתב הר"ן (ג: ד"ה גמ'). כלומר, דאי "בין ארור המן לברוך מרדכי" לחוד, אפילו שיהיה טובא לא טעי ביה!

22) טור אורח חיים סימן תרצה

מצוה להרבות בסעודת פורים, וצריך שישתכר עד שלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי ...

23) שולחן ערוך אורח חיים סימן תרצה סעיף ב

חייב אינש לבסומי בפוריא עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי.
← הגה: ויש אומרים, דאינו צריך להשתכר כל כך, אלא, שישתה יותר מלימודו (כל בו) [sort of], וישן [basically Rambam], ומתוך שישן אינו יודע בין ארור המן לברוך מרדכי (מהרי"ל) [not at all]. ואחד המרבה ואחד הממעיט, ובלבד שיכין לבו לשמים.

24) ספר כלבו סימן מה

"וחייב אדם לבסומי בפוריא" – לא שישתכר, שהשכרות אסור גמור, ואין לך עבירה גדולה מזו, שהוא גורם לגלוי עריות, ושפיכות דמים, ולכמה עבירות זולתן. אך, שישתה יותר מלימודו מעט, כדי שירבה לשמוח ולשמח האביונים, וינחם אותם, וידבר על לבם – וזו היא השמחה השלמה.

25) בית יוסף אורח חיים סימן תרצה

... כתוב בארחות חיים (הל' פורים אות לח), "חייב אינש לבסומי בפוריא – לא שישתכר, שהשיכרות איסור גמור, ואין לך עבירה גדולה מזו, שהוא גורם לגלוי עריות, ושפיכות דמים, וכמה עבירות זולתן! – אך, שישתה יותר מלימודו מעט."

26) משנה תורה להרמב"ם הלכות מגילה וחנוכה פרק ב הלכה טו

כיצד חובת סעודה זו? שיאכל בשר. ויתקן סעודה נאה, כפי אשר תמצא ידו, ושותה יין עד שישתכר וירדם בשכרות. וכן, חייב אדם לשלוח שתי מנות של בשר, או שני מיני תבשיל, או שני מיני אוכלין, לחבירו, שנאמר (אסתר ט') "ומשלוח מנות איש לרעהו" – שתי מנות לאיש אחד. וכל המרבה לשלוח לרעים משובח. ואם אין לו, מחליף עם חברו – זה שולח לזה סעודתו, וזה שולח לזה סעודתו, כדי לקיים ומשלוח מנות איש לרעהו.

27) ערוך השולחן אורח חיים סימן תרצה

סעיף ב בגמ' [ז:'] איתא דמחייב אינש לבסומי בפוריא עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי והדבר מתמיה דא"כ צריך להיות שכור קרוב לשכורו של לוט והרמב"ם לא כתב בלשון זה וכתב דשותה יין עד שישתכר וירדם בשכרותו עכ"ל ואולי היה מפרש עד דלא ידע וכו' מפני שנרדם וזהו כמ"ש רבינו הרמ"א ז"ל וי"א דא"צ להשתכר כל כך אלא שישתה יותר מלימודו וישן ומתוך שישן אינו יודע בין ארור והמן לברוך מרדכי ואחר המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכין לבו לשמים עכ"ל וזהו כדברי הרמב"ם:

28) משנה ברורה על שולחן ערוך אורח חיים סימן תרצה סעיף ב, ה

ועיין באור זרוע, דמכל מקום, יראה להיות זהיר בענין נטילת ידים וברכת המוציא ובהרכת המזון, ויהיה שמחה של מצוה. (ה) וישן, ומתוך שישן וכו' – וכן ראוי לעשות [פמ"ג]:

29) פרי צדיק שמות לראש חודש אדר שני
מתוך שישן, עומד ויגע בתורה הרבה:

30) רש"י מסכת מגילה דף ז עמוד ב
לאבסומי – להשתכר ביין.

31) שאלות ותשובות משנה הלכות חלק חמישי יורה דעה
חייב אדם לבסומי בפוריא ביין.

ב) ובדבר שאלתו בלשון רש"י מגילה דף ז' "חייב לבסומי ביין, וקשה לו – וכי המצוה ביין דוקא, ואי אפשר במשקה אחר? הלא, העיקר שישתכר! ולפום ריהטא, יפה העיר, דכיון דהטעם "עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי", מאי נפקא מינא באיזה אופן יבא לו? ויין לאו דוקא! – ועיין ר"ח שם, שכתב "בסימא", פירוש, "שיכור", ואולי, כל המשקאות שהשותה מהם אסור ליכנס לבית המקדש בכלל! והכי מוכח לשון הטור, שכתב בסימן תרצ"ה, "**וצריך שישתכר** עד שלא ידע" וכו', ולא הזכיר יין כלל! והב"י והב"ח הביאוהו, ולא דייקו עליו, דבמימרא דרבא בגמרא לא כתיב ישתכר, אלא בסומי! וצריך לומר דהטור בכיון (intentionally) שינה מלשון הגמרא, וכתב "שתכר" לכלול כל משקה המשכרת. אלא, דבאמת, גם הרמב"ם פרק ב ממגילה הלכה טו כתב וזה לשונו: "כיצד חובת סעודה זו? שיאכל בשר ויתקן סעודה נאה כפי אשר תמצא ידו **ושותה יין עד שישתכר**, וירדם בשכרותו." הרי, שהזכיר יין דוקא! והרדב"ז, חלק א סימן תס"ב, כתב בראובן שנדר שלא ישתה יין עד שיחזור לביתו, אם יהא מותר ביין של מצוה כגון קידוש היום וארבע כוסות **ופורים** – הרי, דסבירא ליה, דיין של פורים מצוה בהדי קידוש וארבע כוסות! ואי נימא דיין לאו דוקא, אם כן, ודאי דאסור ביין פורים, שהרי אפשר לו בשאר משקאות! וגם ברוקח סימן רל"ז כתב, "מיחייב אינש לבסומי בפוריא וכו' – פירוש, ירבה במשתה היין, עכ"ל. מבואר, לכאורה, מכל הני ראשונים, **דיין דוקא** ולא שאר משקאות, וכשיטת רש"י הנ"ל. וחפשתי ומצאתי בגליוני הש"ס מגילה הנ"ל, שכבר קדמו בתמה על לשון רש"י, שכתב "יין", והביא דברי הרדב"ז והרוקח הנ"ל, ולא הרגיש דגם הרמב"ם כתב יין דוקא, והניח בצריך עיון, למה כתבו "יין" דוקא, גם לא הביא לשון הטור הנ"ל.

ולפי מה שכתבנו, הרי, **כמעט רובם כתבו "יין" דוקא; ואם כן, נראה דבאמת עיקר מצוה ביין. ונראה לומר טעם**, לפי מה שכתב האליה רבה, "בתמיהתו, היאך יחייבו חז"ל מה שמזכר בתורה ובנביאים בכמה מקומות, השכרות מכשול גדול? ויש לומר, מפני שכל הניסים שנעשו לישראל בימי אחשורוש היה על ידי משתה. נטרדה ושתי על ידי משתה, ובאה אסתר במקומה; וכן ענין המן ומפלתו בא על ידי משתה היין, ולכן חייבו חכמים להשתכר עד כדי שיהא נזכר הנס הגדול **בשתיית היין**, עיין שם. ולפי זה, שפיר מובן, למה יין דוקא, כיון דהתם הנס היתה על ידי היין, ואנחנו צריכין לעשות **זכר לנס**, דומיא לנס, בשתיית היין. והתם, כל המשתאות היו ביין, כדכתיב "במשתה היין", ולכן, חייבו חכמים ב"יין" דוקא. עוד יש לומר, לפי דמבואר במדרש, שהמן הלשין לאחשורוש על היהודים, שאם יפול זבוב בכוסו, הוא זורק את הזבוב, **ושותה היין**; ואם יגע המלך בכוס, **ישפכנו**, ובזה שמע לו. ואם כן, על ידי יין בא הכל.

ועוד בו שלישיה, לפי מה דאמרו ז"ל, שאלו תלמידי רשב"י, מפני מה נתחייבו (שונאיהם של) ישראל שבאותו הדור כליה? – והשיב, מפני שנהנו **מסעודתו של אותו רשע, ובסעודה יין** מלכות רב כיד המלך ובשר ומגדנות. ותקנו ז"ל דוגמא לסעודה זו, לזכור נסי ישראל. ומעתה, על כל פנים, מצאנו מקור נאמן לשיטת רש"י ורמב"ם, וזה נראה דעת הרוקח ורדב"ז, **וודאי יש להזהר בשתיית יין דוקא**, למי שרוצה לקיים כמצותו, כיון שיצאו הדברים מפי הני גאוני, אף דבשולחן ערוך לא ביארו דיין דוקא, מקום הניחו לנו להתגדר.

32) ערוך השולחן אורח חיים סימן תרצה

סעיף ד ובהגהת מיימוני בשם ראב"ה, כתב **דזהו למצוה ולא לעיכובא** עיין שם, ואינו מובן – דהא אומר לשון חיוב – "מחייב" אינש לבסומי וכו'! ויש לומר, שיש לפרש דהכי פורשו: "מחייב אינש לבסומי" –

כלומר, דזהו חיוב על כל אחד, "עד דלא ידע" וכו'. כלומר, **והרשות ביד השותה לשתות עד דלא ידע** וכו', דבוודאי, אין כל בני אדם שוים בזה, ואומר דהחיוב על כולם – כל אחד לפי מדריגתו, והרשות "עד דלא ידע" וכו' – אפילו אם שותה "עד דלא ידע", לא נגער בו:

סעיף ה אמנם רבינו הב"י בספרו הגדול כתב בשם אורחות חיים וזה לשונו, "חייב אינש לבסומי בפוריא לא שישתכר שהשכרות איסור גמור ואין לך עבירה גדולה מזו שהוא גורם לגילוי עריות ושפיכות דמים וכמה עבירות זולתן אך שישתה יותר מלימודו מעט, "עכ"ל. וקשה, דאם כן, מאי "עד דלא ידע" וכו'? ואם מפרש כאיזו פירוש שנתבאר, איך סתם רבינו הבית יוסף דבריו בשולחן ערוך, דלהדיא משמע שכרות גמורה? וצריך עיון. [ואולי יפרשו עד ולא עד בכלל. ולמעשה, יש להתרחק מן השכרות, ובפרט שתיית יי"ש, שבשכרותו יתמלא קיא צואה. ורק לשתות מעט יותר מלימודו, ולישן קצת:]

33) תלמוד בבלי מסכת בבא מציעא דף כג עמוד ב

דאמר רב יהודה, אמר שמואל: בהני תלת מילי, עבידי רבנן, דמשנו במלייהו: במסכת, ובפוריא, ובאושפיזא.

34) מהרש"א חידושי אגדות מסכת בבא מציעא דף כג עמוד ב

בפוריא – עיין פירוש רש"י ותוספות. – עוד יש לומר על פי מה שכתב פרק קמא דמגילה, ד"חייב אדם לבסומי בפוריא עד דלא ידע בין ארור המן" כו' – **עבידי רבנן דמשנין, לומר דלא ידע, גם אם הוא אינו מבוסם כל כך וידע:**